

УДК 378 (447):33

ІННОВАЦІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ ЯК ОСНОВА ПОЛІПШЕННЯ ЯКОСТІ ОСВІТНИХ ПОСЛУГ

С.Г. Натрошвілі, канд. екон. наук,
Київський національний університет технологій
та дизайну

Постановка проблеми. Радикальні трансформаційні перетворення в геоекономічній сфері світу, які розпочалися наприкінці ХХ століття, все більше підсилюють відрив розвинених країн з постіндустріальною економікою від інших, до числа яких належить і Україна. Ефективною можливістю скоротити цей розрив та забезпечити випереджальні темпи розвитку національної економіки є перехід її на рейки інноваційного розвитку [1].

За цих умов вельми актуальним є завдання забезпечення процесу відтворення з метою поступового поліпшення якості ресурсів інноваційного розвитку. Високий рівень розвитку інформаційно-інтелектуальної складової суспільства повинен доповнюватися не менш високим рівнем розвитку трудових ресурсів, тобто, по суті, високим рівнем людського розвитку. Завдання підготовки компетентних спеціалістів може вирішуватися на засадах високоякісної системи вищої освіти, що використовує сучасні освітні технології як результат інноваційної діяльності у сфері вищої освіти.

Слід також враховувати, що сучасна парадигма державної інноваційної політики має виходити з того, що перехід економіки на інноваційну модель розвитку вимагає не лише нарощування наукового, науково-технічного та інформаційно-інтелектуального потенціалу, а й підтримки достатнього рівня людського потенціалу. Це, в свою чергу, визначає необхідність відповідних інвестицій у розвиток людського потенціалу, тобто інвестицій у фізичний, інтелектуальний, духовний розвиток громадян [2].

Вирішення комплексу означених завдань неможливе без вжиття заходів із стимулювання розробки та впровадження інновацій у сфері вищої освіти.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблемам організації інноваційної діяльності вищих навчальних закладів присвячується чимало наукових праць [1-7]. Проте мають бути вироблені науково обґрунтовані рекомендації з питань активізації інноваційного забезпечення розвитку вищих навчальних закладів в умовах викликів посткризового періоду, який характеризується звуженням традиційних джерел фінансування перспективних інноваційних проектів.

Описано особливості інноваційної діяльності вищих навчальних закладів. Сформульовано парадигму інноваційних трансформацій вказаних закладів. Показано вплив інноваційної активності на динаміку конкурентоспроможності сфери вищої освіти.

Ключові слова: інноваційна діяльність, інноваційні трансформації, конкурентоспроможність вищої освіти.

Мета статті – виклад результатів досліджень з питань організації інноваційної діяльності вищих навчальних закладів в умовах викликів посткризового розвитку.

Перед тим, як розглянути теоретичні та науково-практичні особливості організації інноваційного забезпечення розвитку вищих навчальних закладів, доцільно зупинитися на аналізі положень інноваційної теорії з точки зору її впливу на людину та суспільство.

Ідеї Кондратьєва справили помітний вплив на представника класичної теорії інновацій австрійського економіста Й. Шумпетера, що досліджував основні поняття теорії інноваційних процесів, розглядаючи нововведення як зміну технологій і управління, як нові комбінації використання ресурсів. При цьому учений підкреслював визначальну роль підприємця в інноваційному процесі. Він вважав, що підприємець є сполучною ланкою між винаходом і нововведенням.

Ця теорія обумовлює функції підприємця, метою якого є одержання прибутку та збереження своїх прав у разі реалізації технічних новинок. Підприємець, реалізувавши новинку, надалі не зупиняється на здійснених відкриттях, а удосконалює та розповсюджує їх, що й характеризує його як носія технічного прогресу.

Динамічна теорія розвитку Й. Шумпетера ґрунтується на постійних коливаннях кон'юнктури, які він пов'язував зі здійсненням нових комбінацій факторів виробництва. Звідси учений визначав інновацію як виробничу функцію, що вносила якісні зміни до продукту з урахуванням всієї сукупності модифікації факторів, які впливають на нього. Таким чином, було зроблено спробу знайти в рамках виробничих функцій місце для інновацій. Завдяки його роботам вплив технічних новацій на виробництво здобув визнання. Вистоялося й поняття того, що нова технологія несе в собі основу знань та технічного прогресу й відповідає за рівень його розвитку.

За теорією Й. Шумпетера, інновація в буквальному перекладі означає впрова-

дження наукового відкриття, технологічного винаходу. У широкому ж розумінні до інновацій належать процедури та засоби, за допомогою яких наукове відкриття реалізується в економічних нововведеннях. Тобто виникає необхідність у тих видах діяльності, які забезпечують упровадження ідей нововведення, а також формування системи управління цим процесом.

Протягом десятиліть нововведення Й. Шумпетера не визнавалося економістами. На нього не зважали й при розробці теорії економічного зростання.

З часом на Заході під впливом розвитку інноваційних теорій стала переважати точка зору, що науково-технічний прогрес – простий засіб інноваційної стратегії підприємця в умовах ринкової кон'юнктури. Цей факт був відзначений західними економістами ще у 80-х роках ХХ століття, й надалі така точка зору набула характеру концептуального положення.

В Україні, та й у країнах колишнього СРСР, існувала інша точка зору на значення інновації в економічному зростанні. Адміністративно-командна система економіки розробила особисту організаційну систему «наука – виробництво» як рушійну силу науково-технічного прогресу й надавала критиці ринкові механізми здійснення інновації. Економіка прямого управління розподілом ресурсів породила інерційну науково-технологічну систему поелементного вдосконалення виробництва, яка не сприймала радикальних нововведень і тому стала однією з причин багаторічного екстенсивного розвитку економіки. В економіці того періоду проблеми нововведення розроблялися лише в межах наявних досягнень науково-технічного прогресу. Теорії радянських учених не враховували комерційної складової в інноваційній діяльності, що в умовах ринку є суттєвим.

Розвиток теоретичних уявлень про інноваційний розвиток країни приводить і до змін спрямованості глобального та національних споживчих ринків, а також споживчої поведінки домашніх господарств. Наприклад, якщо у середині ХХ ст. пріоритетом

вважалася автомобілебудівна галузь, споживча політика розвинених країн будувалася на стимулюванні споживчого попиту на автомобілі. Потім, у 70–80 роках ХХ ст., з розвитком електроніки, стали домінувати радіоелектронні галузі, а споживчі настрої трансформувалися в закупівлю складної електронної техніки. У 90-х роках ХХ ст. почали переважати інформаційні технології, споживчий бум зароджувався і спостерігався на ринках мобільного зв'язку, комп'ютерних технологій, цифрової техніки тощо.

Нині економічна політика провідних країн спрямовується на підтримку тих галузей, які є інноваційними за суттю, представляють вищі технологічні уклади і здатні забезпечити домінування національних виробників. Наприклад, у споживчому секторі економіки США такими галузями визнано:

- телекомунікації (на початкових стадіях освоєння);
- генну інженерію та біотехнології (включаючи так звані споживчі біотехнології);
- розширення сфери застосування лазерної та оптико-волоконної техніки;
- виробництво електронної техніки, що задовольняє споживчі потреби (включаючи електронну поліграфію, електронний документообіг, електронні технології купівлі товарів і послуг тощо).

З урахуванням визначених пріоритетів формується і пропозиція на ринку освітніх послуг. Провідні університети США вкладають значні інноваційні ресурси в організацію навчальної бази для підготовки спеціалістів саме пріоритетних галузей, які забезпечують майбутнім працівникам найбільш гідні умови праці.

Сьогодні у світі спостерігаються нові підходи до міжнародної спеціалізації, які враховують динамічні зміни якісних параметрів попиту і пропозиції на ринках освітніх послуг. Акцент робиться на динамічному розвитку і захисті саме внутрішнього ринку, вагомою складовою якого є сектор професійної освіти (у тому числі вищої освіти). Водночас підвищується значення інноваційної парадигми економіч-

ного розвитку, чіткіше виявляються загрози, що провокуються технологічним відставанням.

Країни-лідери добре усвідомлюють, що в креативній економіці основною цінністю в процесі виробництва є не обладнання і навіть не технології (за наявності фінансового ресурсу їх можна придбати або у короткі терміни створити), а саме творча людина. Відповідно компанії ведуть доволі жорстку боротьбу за креативних працівників (цю боротьбу інколи називають «скупкою мізків»). Таким працівникам створюють усі умови для забезпечення комфортної трудової діяльності, включаючи і підвищення кваліфікації за рахунок компанії [3].

На думку автора статті, цілком очевидно, що в таких умовах ключовим сектором забезпечення національної конкурентоспроможності стане вища освіта, а також створення національної мережі закладів підготовки та перепідготовки фахівців відповідно до потреб ринку. В основу стратегії розвитку освіти мають бути покладені принципи розвитку та самореалізації творчої особистості, розвитку креативних здібностей людини, постійна спрямованість освіти до потреб інноваційної економіки, забезпечення безперервного навчання, інтеграції науки, освіти і виробництва.

Відтак, розвиток держави, структурні перетворення на мікро- і макроекономічному рівнях повинні гармонійно поєднуватися з модернізацією вищої освіти для того, щоб задовольнити потреби й прагнення людей, особливо молоді, встановити нову систему суспільних цінностей як у громадському, так і приватному секторах.

Сучасна вища освіта повинна забезпечувати виконання низки завдань, зокрема, економічний успіх, політичну стабільність, сталий розвиток суспільства тощо. Ці завдання реалізуються через таку організацію підготовки фахівців, яка повністю відповідає запитам ринку праці та здатна прогнозувати його розвиток, підготовку до життя активних громадян демократич-

ного суспільства, їх особистісний розвиток, виокремлення таких наукових та освітніх пріоритетів, що забезпечать якісну підготовку фахівців [4]. Тобто від параметрів розвитку сфери вищої освіти значною мірою залежить формування інтелектуального потенціалу суспільства та параметрів національної інноваційної системи держави, а відтак – і її місце в глобальній системі координат.

Наразі в Україні відсутні передумови і для формування моделі «креативної економіки», оскільки показники раціоналізаторської та винахідницької активності є заниженими. Це проявляється у незначній кількості зареєстрованих об'єктів промислової та інтелектуальної власності. Чисельність зайнятих у промисловості творців, тобто основних суб'єктів формування інтелектуального капіталу, має стійку тенденцію до скорочення. Зменшується кількість підприємств, що виконували роботи зі створення і використання об'єктів промислової власності та раціоналізаторських пропозицій [5]. Це матиме значні негативні наслідки, оскільки економіка втрачає інституціональний потенціал для розширеного відтворення інтелектуального капіталу, а отже – гальмується ефективна інтеграція освіти і виробництва. Відтак, якість та престижність професійної (у тому числі вищої) освіти залишатимуться недостатніми.

У сучасних умовах найочевиднішим чинником ризику стійкого економічного зростання (як складової сталого розвитку) є інноваційний. Державна політика забезпечення такого зростання має бути спрямована на формування необхідного обсягу інвестиційних та інноваційних ресурсів, їх цільове використання, а також на створення умов для здійснення порівняно некапіталомісткого інноваційного прориву (розвитку конкурентоспроможних наукоємних виробництв, які не потребують великих фінансових витрат). Одним із засобів побудови соціальної держави є забезпечення розвитку вищої освіти на інноваційних засадах [6].

З іншого боку, розбалансованість соціально-економічної системи, яка не здатна забезпечити достатній платоспроможний попит на освітні послуги, а відтак – призводить до згортання у сфері вищої освіти інноваційних трансформацій, знижує об'єктивно існуючі її можливості до самозбереження і саморозвитку. Така загроза поглиблюється перехідним характером економічної системи, а отже – її іманентною нестійкістю, що, у свою чергу, посилює ступінь впливу дестабілізуючих чинників на розвиток вищих навчальних закладів. Зазначена ситуація великою мірою є наслідком відсутності стратегії розвитку вищої освіти, чіткої мети регулювання освітньої діяльності, організації державної підтримки провідних навчальних закладів. Результатом цього є неефективність системи державного регулювання діяльності вищих навчальних закладів, що саме по собі також провокує виникнення додаткових ризиків [7].

Якщо проаналізувати вплив науково-технічного прогресу на розвиток глобального ринку освітніх послуг та культури їхнього споживання, можна виділити певні особливості. Економісти зазначають [8], що сучасний рівень розвитку суспільного виробництва немовби давить на споживача, змушуючи його купувати більш досконалі у технологічному відношенні товари, формуючи таким чином нові споживчі потреби. У науці навіть існує термін «рабська поведінка споживача», що характеризує комплекс його дій щодо задоволення нав'язаних йому потреб у процесі інноваційного розвитку виробництва.

Найяскравіше вказані тенденції простежуються на прикладі послуг мобільного зв'язку. Важко повірити, але лише на початку 90-х років ХХ ст. кількість українських споживачів, що мали індивідуальний переносний телефон, який здатен підтримувати зв'язок за допомогою супутникових технологій, вимірювалась сотнями. У середині 90-х років таких споживачів було біля сотні тисяч. Наприкінці 90-х – близько мільйона. Сьогодні – до двадцяти

мільйонів. Крім того, значно збільшуються можливості самих мобільних телефонів. Нині це не лише пристрій прийому-передачі звукового сигналу, а й відеокамера, фотокамера, калькулятор, органайзер та ін. Купуючи такі телефони, споживачі немов наздоганяють науково-технічний прогрес, хоча реальних потреб у такій складній техніці, як правило, вони не мають.

Сформований таким чином попит є важливою характеристикою розвитку ринку будь-якої країни. Якщо в економіці переважають високотехнологічні виробники, споживачі віддають перевагу високотехнологічній продукції, і навпаки, як це має місце в Україні – домінування в складі економіки виробництв з низьким ступенем переробки за умов слабого платоспроможного попиту призводить до надмірного споживання низькотехнологічної продукції (переважно це продукти харчування та житлово-комунальні послуги).

У цьому зв'язку важливим напрямом державної політики є формування і виховання у громадян певної культури споживчої поведінки. Ефективними важелями вирішення цього завдання виступає саме вища освіта, а також наука, культура, підтримка належного рівня толерантності та моральності в суспільстві.

На думку автора, політика формування споживчих настроїв в Україні має спрямовуватися на стимулювання попиту на інноваційні товари та послуги вітчизняних підприємств. У сфері послуг доцільна підтримка вищої освіти, яка виконує низку важливих соціально-гуманітарних функцій.

Конкурентоспроможність системи вищої освіти насамперед залежить від впровадження в навчальний процес унікальних, інноваційних, креативних елементів, у тому числі так званих методів активного навчання [9]. Це можливо, якщо вся система освіти, зокрема і вища, базується на результатах наукових досліджень, які є двигуном вищої освіти. Щоб

домогтися бажаних змін у системі професійної освіти в Україні, необхідно насамперед залучити підприємства до цієї системи і таким чином забезпечити фактичні потреби в кваліфікованих знаннях і навичках. Успішна взаємодія з соціальними партнерами дасть змогу вирішувати проблеми працевлаштування випускників, забезпечувати контроль за якістю їхньої підготовки, прогнозувати потребу в фахівцях певних професій, удосконалювати зміст професійних програм відповідно до вимог сучасного виробництва [10].

Хибна настанова призвела до відриву інноваційної сфери від її органічної суті – виробничого сектору. Безпосереднім результатом подібних ідеологічних імперативів став превалюючий розвиток «модних» невиробничих сфер (торгівля, банки, біржі, казино, шоу-бізнес тощо) та нераціональне дрібнення виробничих об'єктів народного господарства. Не дивно, що така «нова» економіка просто фізично не в змозі забезпечити запуск промислових інновацій.

Країна, яка не здатна забезпечити випереджаючий розвиток власної науки та освіти, годує іноземну науку та промисловість (саме так можна перефразувати відомий афоризм). Подібна країна приречена на нееквівалентний зовнішньоекономічний обмін, залежність від багатьох зовнішніх чинників, виконання функції постачальника природної сировини і робочої сили для ТНК і розвинених країн, що концентрують глобальний інтелектуальний потенціал.

Висновки. Технологічна реструктуризація вищої освіти стає пріоритетним завданням державної антикризової політики на перспективу.

Організація високоефективної інноваційної діяльності вищих навчальних закладів виступає неодмінною умовою високої якості освітніх послуг і як наслідок – сприяє прискоренню переходу економіки на інноваційну модель розвитку.

Для підтримки інноваційної діяльності вищих навчальних закладів необхідно розробити реалістичні механізми державно-приватного партнерства, які дозволили б акумулювати фінансові та інтелектуальні ресурси для реалізації відповідних проектів.

Необхідно враховувати, що високий рівень конкурентоспроможності вищої освіти на засадах широкого впровадження та використання освітніх інновацій є також вагомим чинником сталості національної системи освіти взагалі, особливо якщо він досягається передусім за раху-

нок створення і реалізації конкурентних переваг країни та підвищення ефективності усіх видів освітньої діяльності. Стабільна затребуваність на внутрішньому та зовнішньому ринках вироблених в країні інноваційних освітніх послуг означає стабільність темпів її економічного розвитку.

У подальшому слід провести дослідження з проблем методології бізнес-планування інноваційних проектів, що реалізуються вищими навчальними закладами.

Література

1. Коровський А.В. Еволюція людського фактора економіки та проблеми його формування. Монографія. – К.: КНЕУ, 2004. – 184 с.
2. Україна у вимірі економіки знань / За ред. акад. НАН України В.М. Гейця. – К.: Основа, 2006. – 592 с.
3. Каленюк І.С. Економіка освіти. Навч. посібник. – К.: Знання України, 2003. – 316 с.
4. Комарова О.А. Освітній потенціал: теоретико-методологічні та практичні аспекти формування. – Кіровоград: ДЛАУ, 2009. – 336 с.
5. Захарін С.В. Інвестиційний ресурс технологічного розвитку економіки / Технологічний імператив стратегії соціально-економічного розвитку України. Монографія / За ред. Л.І. Федулової. – К.: НАН України, Ін-т екон.прогнозув., 2011. – С. 245–302.
6. Економічні аспекти проблем розвитку вищої освіти в Україні. Монографія / За ред. чл.-кор. НАПНУ І.М. Грищенка. – Хмельницький: ХНУ, 2010. – 478 с.
7. Економіка вищої освіти України: тенденції та механізм розвитку / За ред. акад. НАПНУ В.П. Андрущенко. – К.: Педагогічна преса, 2006. – 208 с.
8. Соціогуманітарний аспект інноваційно-технологічного розвитку економіки України. Монографія / Л.І. Федулова, М.П. Данько, С.В. Захарін та ін. – К.: Ін-т екон.прогнозув., 2007. – 472 с.
9. Смолкин А.М. Методы активного обучения. – М.: Высшая школа, 1999. – 176 с.
10. Економічні основи інноваційного розвитку вищих навчальних закладів України / За ред. акад. НАПНУ В.І. Лугового. – К.: Педагогічна преса, 2009. – 384 с.

С.Г. Натрошвили

ИННОВАЦИОННАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ ВЫСШИХ УЧЕБНЫХ ЗАВЕДЕНИЙ КАК ОСНОВА УЛУЧШЕНИЯ КАЧЕСТВА ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ УСЛУГ

Описаны особенности инновационной деятельности высших учебных заведений. Сформулирована парадигма инновационных трансформаций указанных заведений. Показано влияние инновационной активности на динамику конкурентоспособности сферы высшего образования.